

лига написав у співавторстві з І. Андреевою, це припущення також поставлене під сумнів: унікати волі батька Шопенгауер міг різними шляхами, однак вибір на користь саме філософії був продиктований логікою саморозвитку його осо-

бистості, адже «інтерес до піднесеного, загострена увага до людських страждань, прагнення до самовиразу вирізняли його вже з перших повідомлень про його духовний світ, що дійшли до нас» [9, 43].

1. Див.: Арсеній Гулыга : Памяти философа / РАН. ИНИОН. Отд. философии [Отв. ред. Андреева И.С.]. – М., 2007. – 224 с.
2. Гулыга А. В. Гегель / А. В. Гулыга. – М. : Молодая гвардия, 1970. – 272 с.
3. Гулыга А. В. Гердер / А. В. Гулыга. – Изд. 2-е, дораб. – М. : Мысль, 1975. – 181 с.
4. Гулыга А. В. Искусство истории / А. В. Гулыга. – М. : Современник, 1980. – 288 с.
5. Гулыга А. В. Кант / А. В. Гулыга. – М. : Молодая гвардия, 1977. – 304 с.
6. Гулыга А. В. Немецкая классическая философия / А. В. Гулыга. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Рольф, 2001. – 416 с.
7. Гулыга А. В. Творцы русской идеи / А. В. Гулыга. – М. : Молодая гвардия, 2006. – 316 с.
8. Гулыга А. В. Шеллинг / А. В. Гулыга. – М. : Молодая гвардия, 1982. – 317 с.
9. Гулыга А. В., Андреева И. С. Шопенгауэр / А. В. Гулыга, И. С. Андреева. – М. : Молодая гвардия, 2003. – 367 с.
10. Соловьев Э. Ю. Биографический анализ как вид историко-философского исследования / Э. Ю. Соловьев // Соловьев Э. Ю. Прошлое толкует нас : Очерки по истории философии и культуры. – М. : Политиздат, 1991. – С. 19–52.
11. Штекли А. Э. Кампанелла / А. Э. Штекли. – М. : Издательство ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия», 1960. – 446 с.

Vadym Menzhulin

A BIOGRAPHY OF A PHILOSOPHER AS AN ART AND A SCIENCE IN ARSENIJ GULYGA'S WORKS

The article is focused on the main directions and guiding methodological principles of the biographical research conducted by Arsenij Gulyga, an influential Russian-Soviet historian of philosophy and biographer of the philosophers. The author tries to show that, working at the meeting-point of literary and scientific biography as well as under the pressure of dogmas of the official Soviet historiography of philosophy, Gulyga nevertheless had achieved numerous scholarly results of a great value to the contemporary academic history of philosophy.

УДК 101.9(477)

Ткачук М. Л.

СИЛЬВЕСТР ГОГОЦЬКИЙ: МАТЕРІАЛИ ДО ЖИТТЄПІСУ

Вводячи до наукового обігу низку архівних джерел, автор реконструює віхи життя і творчості С. Гогоцького – видатного вітчизняного філософа XIX ст.

Однією з найпомітніших постатей в історії вітчизняної філософії XIX ст. є Сильвестр Сильвестрович Гогоцький (1813–1889). За життя ім'я вихованця й одного з чільних представників київської духовно-академічної традиції, професора Університету Св. Володимира з понад тридцятирічним стажем, досвідченого педагога, автора численних наукових праць (у тому числі «Філософського лексикону» – першої на теренах Росії філософської енциклопедії) було відоме не лише у фахових колах, хоча й сприймалося не всіма однозначно. Для «колег по цеху» С. Гогоцький служив взірцем професіоналізму, для «начитаної публіки» – уособ-

ленням ученості, для численних опонентів із кола «володарів дум російської інтелігенції» – ідейно чужим «анахронізмом», «схоластом XIX ст.». Віддані заповітам останніх, радянські історики філософії вбачали у ньому виключно «реакціонера» і «мракобіса», ворога прогресу й світлого майбуття. Лише на початку 1990-х, відкривши для себе праці Густава Шпета та Василя Зеньковського, Дмитра Чижевського й Бориса Яковенка, дослідницький загал побачив у Гогоцькому не об'єкт для знущань і вправління у глузливіх характеристиках, а справжнього вченого, який заслуговує на серйозне та поважне до себе ставлення.

Сьогодні без згадки про С. Гогоцького не обходиться, мабуть, жодна праця з історії російської й української філософії. Трапляються і спеціальні розвідки. Проте і донині творчість мислителя залишається практично не вивченою. Свідченням тому є доволі суперечливі оцінки, поверхові судження, просто помилки, якими часто-густо грішать сучасні автори, звично комплінуючи свої «вितвори» із праць згаданих класиків. Чимало прикрих неточностей і прогалин стосуються й біографічних відомостей, уміщених у довідкових виданнях, підручниках та наукових працях. У цьому переконує вивчення документів і матеріалів, що зберігаються у київських архівах, і на сьогодні становлять єдине надійне джерело відомостей для життєпису мислителя. Грунтуючись саме на цих архівних даних, і спробуємо відтворити віхи його життя та творчості.

Сильвестр Гогоцький народився 5 (17) січня 1813 року у м. Кам'яниці-Подільському. Особливу роль у його духовному становленні відіграв батько – протоієрей Сильвестр Григорович Гогоцький, вихованець і колишній викладач Київської Академії, вчитель, а згодом професор словесності Подільської семінарії¹. Маючи великий педагогічний досвід і різнобічні знання – за роки свого вчителювання Гогоцькому-старшому доводилося викладати не тільки піїтику, риторіку, словесність, єврейську та німецьку мови, а й математику, історію, географію, – він особисто опікувався початковою освітою сина, прищеплюючи йому любов до знання і невикорінну звичку до повсякденного навчання. Розвиваючи у дитині рано виявлені розумові здібності й вправляючи її у риторіці, Сильвестр Григорович водночас виховував у ній ревного православного християнина і не забував подбати про культивування її мистецьких нахилів. Завдяки батьковій майбутній професор філософії призвичаївся «відпочивати душею» за малюванням та грою на скрипці.

Перші віхи життєвого шляху С. Гогоцького цілком вкладаються у традиційну схему, за якою формувалися біографії освічених вихідців із «духовного стану»: духовне училище, семінарія, академія, за умови видатних успіхів у навчанні – викладацька кар'єра. Грунтовна батьківська підготовка дала майбутньому філософу можливість розпочати навчання у Подільському духовному училищі відразу із другого класу (1821). Наступною сходинкою в його освіті була Подільська духовна семінарія, студентом якої він став 1827 р. Тут на юнака очікував шестирічний цикл навчання (нижчий, середній та вищий класи –

у кожному по два роки). У нижчому класі тогочасних семінарій викладали словесність, біблійну та загальну історію, грецьку, французьку і німецьку мови (крім двох останніх, подільським семінаристам до 1833 р. пропонували й польську). У середньому класі поряд із «*theologia rationalis*» та «*theologia moralis*», математикою та фізикою, французькою та німецькою мовами, головне місце відводилося вивченню філософії за вольфганською схемою (логіка, онтологія, соматологія, пневматологія, психологія, етика та історія філософії до Канта включно) [1, 31–40]. Опановуючи ці предмети, С. Гогоцький виявив настільки блискучі успіхи, що семінарське начальство навіть вирішило відрядити його до академії відразу після закінчення середнього класу – на заваді стали воля й поміркованість батька. Відтак юнакові довелося таки прослухати віднесені до вищого класу семінарії курси – догматичного богослов'я, Св. Письма, церковної історії, єврейської та грецької мов.

Із семінарії С. Гогоцький вийшов 1833 р., маючи доволі солідний багаж знань, передусім богословських і філософських, а також ґрунтовну мовну підготовку. Семінарського атестату цілком вистачило б, аби посісти, одружившись і прийнявши священство, якусь із парафій. Але успіхи у навчанні відкривали й інші перспективи: кращих зі своїх випускників тогочасна Подільська семінарія доправляла до Петербурзької духовної академії. У списку останніх 1833 р., звісно, опинився й С. Гогоцький. Вирішивши продовжити освіту, він натомість «виклопотав» дозвіл вступати до Київської духовної академії. Офіційною причиною стало слабке здоров'я, але не останню роль відіграло, мабуть, і те, що географічно ближча Київська Академія була, до того ж, «рідною» для батька С. Гогоцького та переважної частини його семінарських викладачів – у тому числі, професора філософських наук, протоієрея Петра Литвицького [1, 59], магістра І-го випуску КДА й однокурсника її ректора Інокентія (Борисова), невтомна діяльність якого вже встигла посприяти стрімкому зростанню авторитету київської духовно-академічної спільноти.

Як відомо, роки ректорства Інокентія (Борисова) (1831–1839) стали одним із найважливіших і найбільш плідних періодів історії Київської духовної академії. Інокентій виявився саме тією неординарною постаттю, якої так не вистачало викладацькому складові КДА з часів її відкриття (1819). Відмова від латини та застарілих підручників, запровадження викладання росій-

¹ Сильвестр Григорович Гогоцький, один із кращих вихованців Шаргородської семінарії, 1803 р. був відряджений до Київської Академії для підготовки до педагогічної діяльності. Після завершення навчання впродовж двох років (1806–1808) викладав тут єврейську мову. У 1808–1823 рр. Гогоцький-старший служив у Подільській духовній семінарії (у м. Кам'яниці-Подільському). Від 1818 р. посідав викладацьку діяльність (після звільнення із семінарії у 1823 р. (за власним бажанням) – на посаді заочного вчителя Подільської гімназії) з богослужінням у сані протоієрея Брацлавського Свято-Успенського собору [1, 29, 60].

ською мовою (1831), систематична опіка академічною бібліотекою та її поповненням, започаткування журналу «Воскресное чтение» – ці та інші важливі зрушення значно сприяли не тільки піднесенню рівня духовно-академічної освіти, а й стимулювали розвиток богословських і філософських студій в Академії 1830-х рр. Дух реформаторства, оновлення та творчості, яким позначена ректорська й викладацька діяльність архімандрита Інокентія в Київській духовній академії, дуже швидко прищеплювався його вихованцям, збуджуючи їхню думку і слово. До кола останніх 1833 р. увійшов і С. Гогоцький.

Роки, проведені на студентській лаві Київської духовної академії, відіграли надзвичайно важливу роль у формуванні світогляду мислителя, не кажучи вже про піднесення рівня його філософської освіти. Останній у духовних академіях приділяли особливу увагу, відтак саме філософські предмети (історія філософії, логіка, психологія, метафізика, моральна філософія) посідали визначальне місце у навчальних планах нижчого відділення (перші два роки навчання), перевищуючи за обсягом решту дисциплін (словесність, історія, математика). Лише пройшовши філософський вишкіл, студенти переходили до вищого відділення (також дворічного), де опановували власне богословські предмети (догматичне, моральне, викривальне, співбесідне богослов'я, герменевтику, канонічне право, церковні історію, археологію, географію, словесність, Святе Письмо). Протягом усього академічного курсу тривало поглиблене вивчення мов – грецької, латини, єврейської, німецької і французької (в Київській духовній академії в 1825–1844 рр., зважаючи на специфіку т. зв. «південно-західного краю» імперії, до них було додано польську), значущість якого для будь-якого гуманітарія важко перебільшити.

Філософські студії Гогоцького-студента припадають на період кардинальної перебудови у викладанні філософії в Київській духовній академії. Якщо до початку 1830-х рр. її вихованцям пропонували засвоїти зміст традиційних латиномовних вольфганських підручників (дарма, що складених іще в середині XVIII ст., головне – «нешкідливих для умів» і зручних для викладання), то із приходом Інокентія (Борисова), захопленого новітнім німецьким ідеалізмом, філософська освіта у Київській духовній академії сягає якісно нового рівня та прилучається, зреш-

тою, до тих процесів, що відбувалися у тогочасній європейській філософії.

Викладанням філософських предметів за часів студентства С. Гогоцького опікувалися досвідчений професор Іван Скворцов і два його молодші колеги – вихованці Київської духовної академії Орест Новицький та Йосип Міхневич¹.

Викладач логіки, метафізики і моральної філософії І. Скворцов не мав виразних філософських зацікавлень, залишаючись передусім богословом, але до свого викладацького обов'язку ставився зі звичним сумлінням. Вихований у вольфганських традиціях, 1831 р. він залюбки перейшов на російську мову викладання й перорієнтувався на «Керівництво з філософії» німецького кантіанця В. Т. Круга. Не маючи видатних філософських досягнень, поважний професор вирізнявся методичною вправністю і вимогливістю до студентів, прищеплюючи їм до логічного та послідовного способу міркування й викладу, а також систематичної самостійної праці, прищеплюючи їм навички критичного мислення. Як засвідчують праці С. Гогоцького, цей вишкіл «академізмом» не минув для нього марно.

Що ж до О. Новицького та Й. Міхневича, які опікувалися викладанням історії давньої та нової філософії, то обидва тільки починали свій шлях за кафедрою². Нещодавні випускники (О. Новицький – 1831 р., Й. Міхневич – 1833 р.), вони уособлювали нову генерацію духовно-академічних філософів, перейнятих науковим зацікавленням до предмета, ґрунтовно обізнаних із першоджерелами і новітньою фаховою літературою й глибоко переконаних у значущості та самоцінності філософського пізнання. Дуже скоро до цієї генерації приєднається і С. Гогоцький.

Щоправда, його шлях до філософської кафедри виявився не надто легким – попри блискучі досягнення у навчанні й успішно захищену магістерську роботу, яка згодом витримала кілька видань [3]. Як кращий студент свого випуску (1837) С. Гогоцький мав усі підстави залишитися на вакантній викладацькій посаді в Київській духовній академії. Зважаючи на те, що предмет викладання при цьому не обирали, а визначали «виробничою» необхідністю, зовсім не дивно, що Гогоцький, як і чимало його колег-філософів, розпочав свою академічну кар'єру з читання іноземних мов: 1 вересня 1837 р. його було призначено на посаду вчителя польської мови. Перше підвищення – посада бакалавра – було отримане

¹ Деякі дослідники (у тому числі Г. Шпет і В. Зеньковський) помилково пов'язували філософське становлення С. Гогоцького у студентські роки з іменем Петра Авсенєва. С. Гогоцький і справді навчався у нього, але вдосконалював під його керівництвом німецьку мову, а не філософію, викладати яку П. Авсенєв почав лише в березні 1836 р., тобто тоді, коли С. Гогоцький уже був студентом вищого відділення й опановував богословські дисципліни. Дуже епізодичним могло бути і знайомство студента С. Гогоцького з лекціями Василя Карпова, переведеного до Петербурзької духовної академії в середині жовтня 1833 р. [див.: 2].

² О. Новицького було призначено на посаду бакалавра філософських наук у березні 1834 р. Дещо раніше (у жовтні 1833 р.) таку ж посаду обійняв Й. Міхневич.

вже за кілька місяців (15 грудня 1837 р. Св. Синод затвердив його ступінь магістра богослов'я і словесних наук)¹. А далі – в очікуванні можливості викладати улюблений предмет, філософію, промайнуло п'ять років. За цей час до польської мови встигла приєднатися німецька, трохи згодом (з жовтня 1839) залишилася лише німецька – опікуватися її викладанням С. Гогоцький був змушений до лютого 1844 р., навіть уже перебуваючи на посаді бакалавра філософських наук, яку обійняв у жовтні 1842 р. [4].

Здавалося б, нарешті С. Гогоцький отримує змогу зосередитися на улюбленому предметі – історії філософії. Його шанують колеги та студенти, його «сумлінною і ревною службою» цілком задоволене начальство. І все ж таки складається враження, що від початку 1840-х рр. духовно-академічна діяльність поступово втрачає для С. Гогоцького свою привабливість. Уже 1842 р. він звільняється з «духовного звання» [4] й починає торувати шлях до університетської кафедри.

Цей крок С. Гогоцького не є дивним. І пояснення його навряд чи можна знайти у площині виключно матеріальних чи сімейних «обставин». Кожен, хто належав до тієї генерації духовно-академічних філософів, чий спосіб мислення був, за влучним виразом Г. Шпета, більше «вільно-філософський», аніж «віддано-богословський», рано чи пізно відчував певний дискомфорт від необхідності філософувати в межах катехізису. Годі й говорити, конфесійний характер духовних академій, їх богословське спрямування, ревно опіка утвердженням «здорової філософії», відповідної віросповідним істинам православ'я, жорсткі регламентації та контроль щодо викладачів і студентів, монологічний характер викладання не надто сприяли розвиткові самостійного й вільного філософського мислення. Той, хто прагнув останнього, врешті-решт залишав або стіни Академії, або заняття філософією. Але опинившись на університетських кафедрах і отримавши дещо більшу наукову свободу й ширші можливості фахового вдосконалення, ті професори-філософи, що вийшли з духовно-академічних закладів через внутрішнє несприйняття «віддано-богословського» способу тлумачення філософських та історико-філософських проблем, ніколи не поривали із духовно-академічною традицією, формуючи в університетському середовищі своєрідний тип релігійного філософа. Саме до такого типу належав і С. Гогоцький.

Університет Св. Володимира, з яким він прагнув пов'язати своє майбутнє, завдячував своїми філософськими кадрами саме Київській духов-

ній академії. Від року заснування (1834) університетську кафедру філософії посідав уже відомий нам професор О. Новицький. Посаду ад'юнкта (помічника професора) на цій кафедрі обіймав П. Авсенєв, не полишаючи «класу філософських наук» і в духовній академії. Обидва не зазнали жодних перепон на своєму шляху до новоствореного університету. Не так було з С. Гогоцьким...

На початку 1840-х рр. О. Новицький, тоді не тільки ординарний професор кафедри філософії, а й декан Першого (гуманітарного) відділення філософського факультету, запропонував С. Гогоцькому вакантний курс естетики, віднесеної до кафедри словесності. Але виявилось, що самої згоди й бажання С. Гогоцького недостатньо. Змінилися часи. Змінилося керівництво університетом і учбовим округом. У 1842 р. для Університету Св. Володимира було введено спеціальний статут. У квітні 1844 р. набрало чинності нове Положення про присудження наукових ступенів, згідно з яким процедуру заміщення університетських вакансій вихованцями духовних академій було значно ускладнено й бюрократизовано.

Відповідно до Положення, претендувати на заміщення професорської посади на університетських кафедрах можна було лише за наявності відповідного докторського ступеня (у випадку з Гогоцьким – ступеня доктора філософії та древньої філології). Процедура отримання такого ступеня передбачала наявність у здобувача ступеня магістра філософії, а останній присуджували тільки за наявності ступеня кандидата філософського факультету. Отже, перед магістром богослов'я С. Гогоцьким поставало завдання не з легких – здобути всі три наукові ступені, що їх присуджували лише в університетах.

Тож, рішучий у своєму прагненні посісти університетську кафедру, С. Гогоцький розпочинає довготривалу «епопею» виборювання зазначених ступенів. Першим кроком у ній стають іспити зі слов'янських говірок, політекономії та статистики (предметів, відсутніх у духовно-академічному *curriculum*²), успішне складання яких у липні 1845 р. приносить С. Гогоцькому ступінь кандидата Першого відділення філософського факультету (затверджений Міністерством народної освіти у серпні того ж року) [5].

Доволі швидко подолавши перший «бар'єр», С. Гогоцький сподівався, що процедура отримання ступеня магістра філософії обмежиться для нього лише захистом відповідної дисертації й не потребуватиме узвичаєного для університетських магістрантів складання іспитів із філософських дисциплін. За роки свого студентства

¹ Тут і далі – дати за «старим» стилем (згідно з архівними документами).

він прослухав значну кількість філософських курсів і багаторазово виявляв засвідчені атестатом відмінні знання предмета під час усних і письмових (у тому числі «підсумкових») іспитів; крім того, він уже кілька років обіймав посаду бакалавра саме філософських наук. Відтак не дивно, що повторні екзамени видавалися йому, м'яко кажучи, алогізмом. Судячи з архівних документів, університетська Рада поділяла його позицію й була готова обмежитися тільки процедурою захисту. Порушувати букву «загальних правил» не дозволило керівництво учбовим округом [6]. Отже, щоб здобути ступінь магістра філософії, С. Гогоцькому довелося скласти усні й письмові іспити із психології, логіки та теорії пізнання, метафізики, моральної філософії, філософії права та історії філософії, не кажучи вже про підготовку магістерської дисертації («Про характер філософії середніх віків» [7]), захист якої відбувся 1 березня 1847 р. [8].

Після затвердження чергового наукового ступеня в Міністерстві народної освіти (31 грудня 1847 р.) [4] С. Гогоцький, як повноправний магістр філософії, нарешті отримує можливість викладати в університеті – щоправда, лише на посаді доцента і після оприлюднення т. зв. «рассуждения *pro venia legendi*» (ним стала праця «Критичний огляд філософії Канта» [9]). 12 лютого 1848 р. він уперше стає за університетську кафедру. Предмет його лекцій – історія новочасної філософії та етика (моральна філософія) [4]. При цьому основним місцем служби С. Гогоцького залишається Київська духовна академія, керівництво якої, вочевидь, відчувши загрозу втрати кваліфікованого викладача, чие ім'я поступово набувало відомості, поквапилося затвердити його (16 лютого 1848 р.) на посаді екстраординарного професора із класу філософських наук¹ [4].

Не зупиняючись на досягнутому, наступні два роки С. Гогоцький присвятив роботі над докторською дисертацією «Діалектична система Гегеля, її достоїнства і вади»². Щоправда, її захисту знову передували випробування – мабуть, найважчі з усіх попередніх. Цього разу здобувачеві довелося скласти письмові та усні іспити не тільки з філософських наук (укотре!), а й із древньої філології, куди входили такі предмети, як історія грецької та римської літератури, грецькі та римські старожитності, грецькі та римські поети і прозаїки, історія древньої філології. Титанічність зусиль, витрачених С. Гогоцьким, найяскравіше характеризує невеличка деталь: усі іспити із древньої філології тоді складали латиною (!), до того ж таким відомим філологам-

класичникам як Іван Нейкірх та Олександр Деллен; крім того, до дисертації з філософії додавалися латиномовні тези із древньої філології. До честі С. Гогоцького, він успішно витримав усі випробування (став у пригоді семінарський вишкіл латиною). Університетські професори гідно оцінили надзвичайну працелюбність, величезну ерудованість і «вченість» колеги, присудивши йому докторський ступінь. 20 грудня 1850 р. це рішення було затверджено Міністерством народної освіти [4].

Попри те, що двома місяцями раніше (16 жовтня 1850 р.) Св. Синод затвердив С. Гогоцького на посаді ординарного професора із класу філософських наук [4; 11], його рішення залишити духовно-академічну службу виявилось незмінним. Не зупинило Сильвестра Сильвестровича навіть те, що, як виявилось, російські університети більше не потребували ані вчених докторів філософії, ані справжньої філософської освіти. Остаточою налякані західноєвропейськими революціями кінця 1840-х рр., просвічені урядовці ще на початку 1850 р. укотре замислилися над питанням щодо «корисності» викладання філософії й уживання заходів, спроможних забезпечити студентів від «мудрувань» новітніх філософських систем. Наслідком цих «роздумів» стали доповідна записка тодішнього міністра освіти князя П. Ширинського-Шихматова «Про обмеження викладання філософії логікою та психологією й покладання читання цих предметів на професорів богослов'я», а також сумнозвісний імператорський указ від 22 червня 1850 р., згідно з яким у російських університетах було скасовано викладання філософії світськими професорами. Кафедри філософії підлягали закриттю, їхні професори – звільненню, філософські предмети обмежували логікою та дослідною психологією, певне найменш шкідливими для «незагартованих» умів. Читати ці предмети – за програмою, затвердженою не тільки Міністерством народної освіти, а й Священним Синодом, – доручали професорам богослов'я або законовчителям. Університетська філософія в Росії вступала у «безславне десятиліття»...

Що ж залишалося «колишнім» професорам філософії? О. Новицького, наприклад, призначили на посаду цензора Київського цензурного комітету. Таку ж посаду 15 січня 1851 р. обійняв і С. Гогоцький, звільнившись з Академії [4].

Щоправда, для нього перерва у викладацькій діяльності виявилася короткочасною. Як засвідчують архівні документи [12], ще в листопаді 1850 р. Міністерство народної освіти, за зго-

¹ Предметом викладання С. Гогоцького у КДА в ці роки була історія філософії давнього і нового часів [10, 100–103].

² Оpubлікована під назвою «Обозрение системы философии Гегеля» (К., 1860).

дою імператора, вирішило запровадити в університетах кафедри «педагогії» та зробити цей предмет обов'язковим для студентів історико-філологічного, фізико-математичного й юридичного факультетів. Коли постало питання про заміщення цієї кафедри у Києві, керівництво Університету Св. Володимира відразу згадало про Гогоцького як фахівця, який «по роду своїх учених занять и по отличним познаниям в предметах, необходимых для успешного изложения этой науки, совершенно способен к занятию сказанной кафедры в звании ординарного профессора» [12, 5]. За згодою ученого, було подано клопотання про переведення його до університету. Вже 6 квітня 1851 р. С. Гогоцького було звільнено з посади цензора. Того ж дня він посів новостворену кафедру «педагогії» [4]. Так розпочався понад тридцятирічний період його професорства в Університеті Св. Володимира.

1850-ті рр. виявилися надзвичайно насиченим періодом у творчому житті С. Гогоцького. Значну частину його часу займала викладацька діяльність, пов'язана передусім із розробкою та читанням університетського курсу педагогіки. У 1854–1860 рр. педагогіку та дидактику професор читав і в Київському училищі графині Левашової, кілька років (1857–1861) викладав історію у Київському Володимирському кадетському корпусі [4]. Цілком природно, що педагогічна проблематика, судячи з численних публікацій¹, стає одним із пріоритетних напрямів його наукових студій. Однак він не полишає і занять філософією. Саме у часи «філософського лихоліття» він розпочинає свою колосальну працю над фундаментальним «Філософським лексиконом», перший том якого побачив світ 1857 р.

А тим часом безперспективність і навіть загрозливість подальшого «репресування» університетської філософії ставала дедалі очевиднішою. Професори богослов'я буквально знемагали під тягарем додаткових і клопітких курсів логіки та психології, конспекти яких до того ж доводилося щороку надсилати до Св. Синоду. Студенти, своєю чергою, знемагали від мало цікавих для них «божественної логіки» і «божественної психології»: «Університетська молодь, – згадував із гіркою іронією М. Володимирський-Буданов, – утратила керівництво серед тих блукань думки, які, за неунікності психічного закону, спостигають вік юнацтва; вона або сама шукала шляху в пітьмі, не завжди знаходячи щасливого виходу, або віддавалася керівництву псевдомислителів, що заманювали до себе плас-

кою ясністю своїх поглядів» [13, 553]. Зрештою, урядовий «експеримент» щодо університетської філософії обернувся духовним засиллям «здорових матеріалістів», нігілістів і утилітаристів, що визнали за непотріб поезію, живопис, музику, «обожнивши» чоботи й чоботаря...

22 лютого 1860 р. Олександр II підписав указ про поновлення в університетах філософських кафедр. До їх лона поверталися курси логіки та психології; відновлювалося викладання історії давньої та нової філософії. Одне лихо – виявилось, що для нормального функціонування «реанімованих» кафедр катастрофічно бракує кваліфікованих кадрів. У Київському університеті питання вирішилося завдяки добрій волі й неймовірній працездатності Гогоцького, який узяв на себе, причому безоплатно, викладання філософських дисциплін (здійснилася нарешті його давня мрія!), залишивши за собою обов'язки професора педагогії [14].

Можна лише спробувати уявити, як збільшилося лекційне навантаження С. Гогоцького з початку 1860-х рр. Не дивно, що обраний, крім того, влітку 1862 р. на посаду декана історико-філологічного факультету на чотирирічний термін [15], уже за рік він відмовився від цієї посади [4]. Залишається лише дивуватися, де професор знаходив час для наукової творчості, продовжуючи друкувати багатосторінкові томи «Філософського лексикона». Не вщухав і його інтерес до педагогічної проблематики. Новим стимулом педагогічних студій Гогоцького стало тримісячне закордонне відрядження (29 липня – 29 жовтня 1861 р.) [4] для ознайомлення з навчальними процесами у європейських університетах, гімназіях, училищах, пансіонах, під час якого він відвідав Берлін, Дрезден, Краків, Лемберг (Львів), а також особисто спілкувався із відомим німецьким педагогом Ф.-А.-В. Дістервегом, філософом-гегельянцем К. Л. Мішле (Міхелетом) та іншими науковцями.

Восени 1867 р. закінчився тридцятирічний термін служби С. Гогоцького, що формально означало відставку й перехід у статус пенсіонера. Проте через одвічний брак кваліфікованих філософських кадрів професори тогочасних університетів і духовних академій працювали, як правило, мало не до останніх днів життя або принаймні доти, доки дозволяло здоров'я. Так було і з Гогоцьким. Формально вийшовши у відставку наприкінці листопада 1867 р., він фактично не припиняв викладацької діяльності, працюючи за наймом, адже замінити його за кафедрою було

¹ Див.: Гогоцкий С. С. Об историческом развитии воспитания у примечательнейших народов древнего мира / С. С. Гогоцкий. – К., 1853 (те саме – СПб., 1854); Гогоцкий С. С. Введение в педагогику / С. С. Гогоцкий // Журнал Министерства народного просвещения. – 1855. – № 4; Гогоцкий С. С. О развитии чувствительных способностей в педагогическом отношении / С. С. Гогоцкий // Там само. – 1855. – № 10; Гогоцкий С. С. О развитии познавательных способностей в педагогическом отношении / С. С. Гогоцкий // Там само. – 1857. – №№ 3; 4.

не такою простою справою. 11 січня 1869 р. наказом Міністра народної освіти вченого знову офіційно поновили в університеті у статусі ординарного професора філософії. Не обійшлися без нього і в наступні п'ять, десять, п'ятнадцять років [16]. Звертаючись 30 грудня 1884 р. із клопотанням до міністра народної освіти про чергове п'ятирічне подовження служби заслуженого ординарного професора Сильвестра Гогоцького, тодішній попечитель Київського учбового округу зазначав: «В настоящее время русских ученых, обладающих основательными познаниями в философии и строго научными методами исследования, почти нет, так что если бы г. Гогоцкий оставил занимаемую им кафедру, то весьма трудно было бы найти достойного ему преемника. Сверх того, историко-филологический факультет Университета св. Владимира состоит наполовину из доцентов, не имеющих высших ученых степеней, а потому оставление на дальнейший срок службы проф. Гогоцкого, знакомого с высшими задачами и преданиями Университета, крепкого опытом долголетней жизни и мысли, особенно дорого и важно для устройства и доброго правления сего факультета в будущем» [17, 23].

І справді, викладацькій та науковій активності професора у 1870-ті рр. могли позаздрити і набагато молодші колеги. Крім обов'язків, пов'язаних із читанням філософських і педагогічних курсів, він бере активну участь у освітянських процесах поза межами університету. Після смерті свого колеги-філолога Олександра Селіна (1877) саме Гогоцький доводить до кінця

давно назрілу справу відкриття у Києві Вищих жіночих курсів (1878), не втомлюючись відстоювати право жінок на вищу освіту¹. Фундатор і директор курсів, голова педагогічної ради, він виступав і в ролі викладача – читав педагогіку та психологію.

1870-ті – початок 1880-х рр. виявилися й особливо плідними у науковій діяльності мислителя. 1873 року він завершив видання «Філософського лексикона», у 1876 р. вийшов друком його «Філософський словник»². Історико-філософський доробок ученого примножили праці «Вступ до історії філософії» та «Філософія XVII і XVIII ст. у порівнянні з філософією XIX ст. і відношення тієї та іншої до освіти»³. Поповнився і перелік педагогічних праць професора, у тому числі – кількома виданнями його курсу педагогіки⁴. На початку 1880-х рр. він оприлюднив і курс психології⁵.

Своє майже п'ятдесятирічне педагогічне і наукове служіння С. Гогоцький завершив 1886 р. – продовжити його не дали невиліковна нервова хвороба і цілковита втрата зору. В останні роки з весни до осені старий професор жив із родиною у придбаній колись садибі у с. Некрашах під Києвом. Саме тут восени 1887 р. він отримав зворушливу звістку про одностайне його обрання почесним членом Київської духовної академії. І саме тут 29 червня 1889 р. скінчився його земний шлях.

Сильвестра Гогоцького поховали на території Києво-Видубицького Свято-Михайлівського монастиря. Сьогодні його могилу годі шукати...

1. С-кий Д. Исторические сведения о Подольской духовной семинарии / Д. С-кий. – Каменец-Подольский, 1866.
2. Списки начальников и наставников Киевской духовной академии за истекшее пятидесятилетие ея, 1819–1869 г. // Труды Киевской духовной академии [далі –ТКДА]. – 1869. – № 11–12. – С. 381–402.
3. Див.: Гогоцький С. С. Критическое обозрение учения римской церкви о видимой главе церкви / С. С. Гогоцкий. – К., 1841.
4. Формулярный список о службе ординарного професора Университета Св. Владимира, статского советника Сильвестра Гогоцкого. – Центральный державный историчный архив Украины в м. Києві [далі –ЦДІАК]. – Ф. 707. – Оп. 33. – Спр. 322. – Арк. 4–18.
5. Див.: [Подання Ради університету попечителю Київського учбового округу про присвоєння Сильвестру Гогоцькому ступеня кандидата. 28 липня 1845 р.]. – ЦДІАК. – Ф. 707. – Оп. 11. – Спр. 226. – Арк. 1–3 зв.
6. Див.: [Подання Ради університету попечителю Київського учбового округу з проханням надати можливість Сильвестру Гогоцькому здобувати ступінь магістра філософії шляхом публічного захисту дисертації. 6 листопада 1845 р.] – ЦДІАК. – Ф. 707. – Оп. 11. – Спр. 226. – Арк. 4–5.
7. Див.: Гогоцький С. С. О характере философии средних веков / С. С. Гогоцкий // Современник. – 1849. – № 6. – С. 65–96.
8. Див.: [Справа про затвердження у ступені магістра кандидата І-го відділення філософського факультету Гогоцького. 1847 р.]. – ЦДІАК. – Ф. 707. – Оп. 13. – Спр. 1036. – Арк. 1–7.
9. Див.: Гогоцький С. С. Критический взгляд на философию Канта. Рассуждение, написанное магистром философии Сильвестром Гогоцким, для получения звания доцента философии в имп. Университете Св. Владимира / С. С. Гогоцкий. – К., 1847.
10. Див.: Дело о представлении наставниками академии конспектов предметов, преподаваемых в течении 1847/48 и 1848/49

¹ За законами Російської імперії, «осіб жіночої статі» до університетів не приймали.

² Див.: Гогоцький С. С. Философский словарь или краткое объяснение философских и других научных выражений, встречающихся в истории философии / С. С. Гогоцкий. – К., 1876.

³ Див.: Гогоцький С. С. Введение в историю философии / С. С. Гогоцкий. – К., 1872; Гогоцький С. С. Философия XVII и XVIII веков в сравнении с философией XIX в. и отношении той и другой к образованию : В 3-х вып. / С. С. Гогоцкий. – К., 1878–1884.

⁴ Див.: Гогоцький С. С. Карамзин как моралист и историк / С. С. Гогоцкий. – К., 1870; Гогоцький С. С. О различии между воспитанием и образованием в древние и новые времена / С. С. Гогоцкий. – К., 1874; Гогоцький С. С. О высшем образовании в применении к женщине / С. С. Гогоцкий. – К., 1878; Гогоцький С. С. Краткое обозрение педагогики или науки воспитательного образования / С. С. Гогоцкий. – К., 1879 (2 доп. вид. – К., 1882).

⁵ Див.: Гогоцький С. С. Программа психологии : В 2-х вып. / С. С. Гогоцкий. – К., 1880–1881.

- уч. годов и проведении испытаний студентов в июне 1849 г. – ЦДІАК. – Ф. 707. – Оп. 1. – Спр. 2981. – 136 арк.
11. Див.: [Подання членів Конференції КДА митрополиту Київському і Галицькому Філарету з проханням надати С. Гогоцькому звання ординарного професора. 9 вересня 1850 р.] – ЦДІАК. – Ф. 707. – Оп. 3. – Спр. 411. – Арк. 1–3.
 12. Див.: Дело канцелярии г. попечителя Киевского учебного округа по Высочайшему повелению об учреждении в университетах особой кафедры педагогики. 23 ноября 1850 г. – 16 апреля 1852 г. – ЦДІАК. – Ф. 707. – Оп. 16. – Спр. 612. – 22 арк.
 13. Владимирский-Буданов М. История императорского Университета Св. Владимира в царствование императора Николая Павловича / М. Владимирский-Буданов. – К., 1884.
 14. Див.: Дело канцелярии господина попечителя Киевского учебного округа о разрешении иметь особых профессором для кафедр богословии и философии в Университете Св. Владимира. 5 мая 1859 г. – 30 сентября 1860 г. – ЦДІАК. – Ф. 707. – Оп. 25. – Спр. 208. – 47 арк.
 15. Див.: Дело канцелярии господина попечителя Киевского учебного округа об утверждении ординарного профессора Университета Св. Владимира, статского советника Гогоцкого деканом историко-филологического факультета. 16 мая 1862 г. – 7 сентября 1862 г. – ЦДІАК. – Ф. 707. – Оп. 28. – Спр. 213. – 5 арк.
 16. Див.: Дело канцелярии господина попечителя Киевского учебного округа об увольнении от службы ординарного профессора Университета Св. Владимира, действительного статского советника Сильвестра Гогоцкого за выслугою срока и о назначении ему пенсии. 26 сентября 1867 г. – 28 марта 1880 г. – ЦДІАК. – Ф. 707. – Оп. 33. – Спр. 322. – 99 арк.
 17. Дело Управления Киевского учебного округа об оставлении заслуженного сверхштатного ординарного профессора Университета Св. Владимира Гогоцкого в настоящей должности еще на пять лет. 1883 г. – ЦДІАК. – Ф. 707. – Оп. 49. – Од. зб. 82.

Maryna Tkachuk

SILVESTR HOGOTSKY: MATERIALS FOR BIOGRAPHY

The paper covers the key points of biography and philosophical works of Silvestr Hogotsky, a prominent Russian and Ukrainian philosopher from 19 century. Author firstly introduces previously unknown facts from the original archive documents.

УДК 1(477)

Завгородній Ю. Ю.

ВОЛОДИМИР ЛЕСЕВИЧ І ЙОГО ЗАЦІКАВЛЕННЯ СХОДОМ

У статті проаналізовано праці відомого українського філософа Володимира Лесевича (1837–1905), які стосуються сходознавчої тематики. Окрему увагу приділено проясненню витоків формування інтересу мислителя до Сходу в цілому і, зокрема, до бурятської культури.

У цій розвідці ми спираємося на розпочате нами дослідження зацікавленості буддизмом відомого українського філософа, публіциста і суспільного діяча другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Володимира Вікторовича Лесевича [1]. Разом із тим, намагатимемося розглянути раніше окреслений інтерес мислителя в ширшому контексті. Відтак нас цікавитиме те, як зацікавлення Сходом відображене у його житті та творчості.

Наскільки нам відомо, інтерес В. Лесевича до Сходу взагалі й до буддизму зокрема ще не ставав предметом спеціального наукового дослідження. Мабуть, першим, хто зауважив це зацікавлення мислителя (якщо не брати до уваги його сучасників), був Микола Анікеєв: «Пропагандою містичних та ідеалістичних сторін індій-

ської філософії, – писав він у розвідці, опублікованій 1957 р., – займались і такі стовпи російського ідеалізму, як Вл. Соловйов, В. В. Лесевич та інші» [2, 133]. Пізніше це ж відзначила відома російська дослідниця індійської філософії Вікторія Лисенко: «Серед небуддологів, які писали про буддизм, мало не найбільш плодючим був філософ-позитивіст, близький до народницьких кіл, Володимир Вікторович Лесевич...» [3, 52–53]. Вона згадала чотири праці мислителя, присвячені буддійській тематиці [3, 288]. Його «значний інтерес до буддійської релігії», виявлений в «останні десятиріччя життя», відзначає (наводячи назви вже п'яти праць) й український історик вітчизняної філософії Марина Ткачук у статті «Лесевич», уміщеній у біобібліографічному словнику «Філософська думка в Україні»